

Εισαγωγή

Από ιστορικής άποψης, η Υγεία και οι Διεθνείς Σχέσεις υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό ως χωριστά ακαδημαϊκά πεδία και αρένες χάραξης πολιτικών. Η μελέτη της υγείας, με μέλημα τη σωματική, ψυχική και κοινωνική κατάσταση των ατόμων και των ομάδων πληθυσμού, περιορίζεται στον μέγιστο βαθμό και εστιάζει στην ανθρώπινη βιολογία – στον τρόπο λειτουργίας του σώματος, στον τρόπο με τον οποίο σταματά να λειτουργεί και στον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αποκατασταθεί η λειτουργία. Ωστόσο τώρα είναι αποδεκτό πως υπάρχουν ποικίλοι καθοριστές της υγείας που πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν. Εκτός από τη βιολογία και τα γενετικά χαρίσματα, υπάρχουν οι ατομικές πρακτικές για την υγεία, οι υπηρεσίες υγείας, η εισοδηματική κατάσταση, το κοινωνικό στάτους, η εκπαίδευση, το φύλο, οι πολιτιστικοί παράγοντες, οι συνθήκες απασχόλησης και εργασίας και τα διαφορετικά κοινωνικά και φυσικά περιβάλλοντα. Όπως όλο και περισσότερο αναγνωρίζεται η σημασία ενός ευρέος φάσματος καθοριστών για την υγεία, κατά τον ίδιο τρόπο έχουν εξελιχθεί η μελέτη και οι πρακτικές.

Κατά παρόμοιο τρόπο, στον ακαδημαϊκό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων για μεγάλο χρονικό διάστημα δέσποζαν θεωρίες για τον πόλεμο, την ειρήνη και την ασφάλεια μεταξύ των κρατών, ανησυχίες που αντανakλώνταν στις κοινότητες της εξωτερικής πολιτικής και των πολιτικών ασφαλείας. Αυτή η εστίαση, σε μεγάλο βαθμό, εδραιώθηκε επίσημα ως ακαδημαϊκός κλάδος ως επακόλουθο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και σε προσπάθειες να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο ανάλογοι πόλεμοι θα μπορούσαν να προληφθούν στο μέλλον. Στον επόμενο αιώνα ωστόσο το φάσμα τής εν λόγω εστίασης διευρύνθηκε ώστε να συμπεριληφθούν νέοι φορείς, νέα θέματα και νέοι τρόποι αντιμετώπισης του κόσμου, μια διευρυμένη προοπτική που γίνεται επίσης αντιληπτή στον κόσμο της εξωτερικής πολιτικής.

Όπως δύο πόλεις με προάστια που απλώνονται «άτακτα» και επεκτείνονται σε ζώνες πράσινου, ήταν ίσως θέμα χρόνου να βρεθούν περισσότερα κοινά σημεία μεταξύ της Υγείας και των Διεθνών Σχέσεων. Ενώ προηγουμένως κάποιος περιστασιακός παράγων ένωνε τα δυο πεδία, στις μέρες μας δεν υπάρχει μόνο η ραγδαία κατασκευή δρόμων που τα συνδέει, αλλά και τα όριά τους αρχίζουν να περιπλέκονται. Και τα δύο διεπιστημονικά πεδία εξακολουθούν να αγωνίζονται με ζητήματα ταυτότητας, με το τι τα απασχολεί και τι όχι. Και τα δύο πεδία, στην πράξη, επίσης αγωνίζονται με έναν κόσμο όλο και πιο πολύπλοκο και με όλο και μεγαλύτερη αλληλεπίδραση. Συνεπώς δύο ξεχωριστά πεδία έχουν ενωθεί τα πρώτα χρόνια του 21ου αιώνα ως αποτέλεσμα της εμφάνισης αβέβαιων επιστημονικών ορίων και της εκδήλωσης κοινών ανησυχιών και μιας

αμοιβαίας ανάγκης για πιο αποτελεσματικές πολιτικές σε έναν ήδη αλλαγμένο κόσμο που εξακολουθεί να αλλάζει.

Κύριο υπόβαθρο αυτής της κατάστασης, όπως και για τόσο πολλά άλλα πεδία προσπαθειών, είναι η παγκοσμιοποίηση. Τα θέματα της υγείας που είναι στη δικαιοδοσία πολλών διαφορετικών χωρών δεν είναι κάτι καινούργιο και οι συλλογικές αντιδράσεις σ' αυτά αποτελούν τα θεμέλια του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) και άλλων μορφών συνεργασίας για τη διεθνή υγεία. Μέχρι το τέλος του 20ού αιώνα όμως η κλίμακα και η ένταση των διασυνοριακών θεμάτων υγείας που αντιμετωπίζουν οι χώρες έγινε πολύ μεγαλύτερη από οποιαδήποτε άλλη φορά. Επιπλέον, για πολλούς καθοριστές και πολλές εκβάσεις υγείας ο εδαφικός παράγων άρχισε να μην είναι σχετικός – οι εξάρσεις λοιμωδών νόσων, το λαθρεμπόριο τσιγάρων, τα παραποιημένα φάρμακα, η διαφήμιση πρόχειρου φαγητού μέσω Διαδικτύου και ο μεταβαλλόμενος καταμερισμός των φορέων των νόσων λόγω κλιματικής αλλαγής αποτελούν πρόκληση για τις παραδοσιακές έννοιες της εθνικής πολιτικής για την υγεία. Μέχρι ποιον βαθμό θα μπορούσε η πολιτική της υγείας να εξακολουθεί να θεωρείται ευρέως εγχώριο θέμα; Με ποιον τρόπο γινόταν αναπροσδιορισμός των εδαφών της υγείας, απαιτώντας μια νέα αντίληψη της μεταβαλλόμενης γεωγραφίας της υγείας και της νόσου, των καθοριστών τους και των πολιτικών αποφάσεων που χρειάζονται για τη διακυβέρνησή τους; Η εποχή της «παγκόσμιας υγείας» είχε φτάσει.

Μαζί με την ανάγκη αναδιαμόρφωσης του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη γεωγραφία της υγείας υπάρχει και η επανέναρξη των μακροχρόνιων συζητήσεων περί σχετικής σημασίας των βιολογικών έναντι των κοινωνικών παραγόντων, της φύσης των ανισοτήτων της υγείας εντός των χωρών και μεταξύ αυτών, των κριτηρίων κατανομής των ελλিপών πόρων για την υγεία, ακόμα και του ορισμού τού τι σημαίνει υγεία στ' αλήθεια. Με άλλα λόγια, η παραδειγματική στροφή από τη *διεθνή* στην *παγκόσμια* υγεία οδήγησε την κοινότητα της Υγείας να αναλογιστεί τα πνευματικά σύνορα του πεδίου. Βρέθηκαν ελλείψεις σε πολλά σημεία και ελάχιστα άτομα του κόσμου της υγείας κατανοούν τον τρόπο λειτουργίας της παγκόσμιας οικονομίας, τον λόγο υιοθέτησης συγκεκριμένων μέτρων στον χώρο του εμπορίου, τους παράγοντες που διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική μιας χώρας, τον τρόπο διεξαγωγής διπλωματικών διαπραγματεύσεων και πάνω απ' όλα τον τρόπο επίδρασης όλων αυτών στην ανθρώπινη υγεία. Αυτά τα ζητήματα αποτελούν τα συνήθη θέματα με τα οποία ασχολούνται οι ακαδημαϊκοί των Διεθνών Σχέσεων.

Αντίστροφα, αυτός ο πνευματικός, πραγματιστικός και ηθικός αγώνας από τους ερευνητές της υγείας, τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικών και τους ιατρούς πάνω στις επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης συνέπεσε με εξίσου δυνατές σκέψεις σχετικά με τη μελέτη και την εφαρμογή των Διεθνών Σχέσεων από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, που αφορούν όχι μόνο στην εικόνα της «νέας παγκόσμιας τάξης» και στο πώς πρέπει να είναι αυτή η εικόνα, αλλά και στο τι σημαίνει αυτή για τη φύση του διεθνούς συστήματος. Τα ερωτήματα περιστρέφονται γύρω από τη συνεχή κυριαρχία των κρατών μέσα στο σύστημα και τον τρόπο ορισμού της κρατικής κυριαρχίας, την εμφάνιση νέων διεθνικών δυνάμεων και φορέων και, αντιστοίχως, ποια δύναμη υπάρχει σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, ποιος είναι ο κάτοχός της, καθώς και ο τρόπος και ο

σκοπός της άσκησης της. Τα όρια του ορισμού των «Διεθνών Σχέσεων» είναι επίσης υπό αμφισβήτηση.

Μέχρι σήμερα οι περισσότερες περιγραφές αυτού του αυξανόμενου κοινού εδάφους μεταξύ της Υγείας και των Διεθνών Σχέσεων υποδεικνύουν εξελίξεις του «αληθινού κόσμου» που συνδέουν τα πεδία είτε άμεσα είτε έμμεσα. Οι εν λόγω εξελίξεις περιλαμβάνουν τις εξάρσεις λοιμωδών νόσων, όπως το σοβαρό οξύ αναπνευστικό σύνδρομο (SARS) και η πανδημία της γρίπης, την πανδημία του HIV/AIDS στην υποσαχάρια Αφρική με τον φόβο της δυνατότητας υπονόμησης της πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας των κρατών και των περιφερειών, τη διευρυνόμενη έννοια του τι αποτελεί ασφάλεια σε περίπτωση πιθανής χρήσης παθογόνων μικροοργανισμών από τρομοκράτες (βιοτρομοκρατία), τον αντίκτυπο των συμφωνιών του διεθνούς εμπορίου στην πρόσβαση σε φάρμακα ζωτικής σημασίας, ειδικά στον αναπτυσσόμενο κόσμο, την αυξανόμενη κινητικότητα των επαγγελματιών του τομέα της Υγείας και των ασθενών στα πλαίσια της δικαιοδοσίας μεταξύ των κρατών και το «οπλοστάσιο» παλιών και νέων, δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και φορέων της κοινωνίας των πολιτών, των οποίων η πίστη και οι πόροι μεταφέρονται κατ' επανάληψη ανά τον κόσμο, στη χάραξη πολιτικών για την υγεία. Όλα τα παραπάνω δημιουργούν αισθητή ανάγκη για ποιοτική στροφή στη φύση της συνεργασίας για τη διεθνή υγεία, μια αναζήτηση για κάτι που ονομάζεται «διακυβέρνηση της παγκόσμιας υγείας» (GHG), που συμπίπτει με πιο ευέλικτες αντιλήψεις του όρου «Διεθνείς Σχέσεις» μετά το πλήθος βεβαιοτήτων που εκφράστηκαν μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Η εν λόγω περιγραφή του τρόπου με τον οποίο η Υγεία και οι Διεθνείς Σχέσεις έχουν συνδεθεί είναι κοινή με πολλά απ' όσα έχουν γραφτεί μέχρι στιγμής στον ακαδημαϊκό κόσμο και ιδιαιτέρως στον κόσμο της χάραξης πολιτικών. Το αποτέλεσμα είναι πως οι εξελίξεις «εκεί έξω στον αληθινό κόσμο» έκαναν αυτήν τη σύνδεση δυνατή, επιθυμητή, απαραίτητη ή εν δυνάμει ανησυχητική, ανάλογα με τον συγγραφέα στον οποίο αφορά. Η θεωρητική βάση αυτού του βιβλίου όμως είναι αρκετά διαφορετική. Για εμάς δεν υπάρχει τίποτα φυσιολογικό, εξελικτικό ή αναπόφευκτο σ' αυτές τις συνδέσεις. Αν και αποδεχόμαστε πως υπάρχει ένας υλικός κόσμος, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο τον αντιλαμβανόμαστε, που μπορεί να δημιουργήσει ρίσκα και κινδύνους για εμάς, ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύουμε και αντιλαμβανόμαστε αυτόν τον κόσμο δεν είναι ανεξάρτητος από εμάς. Εμείς επιβάλλουμε σημασία στον κόσμο και ο κόσμος με τη σειρά του *γίνεται* έτσι από άτομα, ακαδημαϊκές κοινότητες και κοινότητες χάραξης πολιτικών. Αυτό το γεγονός μάς τοποθετεί σε μια ευρεία θεωρητική ομάδα γνωστή ως «κοινωνικοί κονστρουκτιβιστές». Συνεπώς είναι αποφασιστικής σημασίας το γεγονός πως οι σύνδεσμοι μεταξύ της Υγείας και των Διεθνών Σχέσεων δεν αποτελούν απλά φυσική και αναπόφευκτη εξέλιξη-αποτέλεσμα των όσων συμβαίνουν στον «αληθινό κόσμο», αλλά μάλλον αυτοί οι σύνδεσμοι δημιουργούνται, ή δομούνται κοινωνικά, με τέτοιον τρόπο ώστε να αντανakλούν τις ιδέες, τα συμφέροντα και τη σχετική δύναμη των ατόμων και των κοινοτήτων. Αυτές οι κοινότητες δεν είναι απλά κράτη, κυβερνήσεις ή πολιτικοί φορείς, αλλά μπορούν να συμπεριλάβουν και άλλες ομάδες, όπως

ιατρούς και ακαδημαϊκούς, σ' αυτήν την περίπτωση, στα πλαίσια των πεδίων της υγείας και των Διεθνών Σχέσεων. Η κάθε ομάδα καταθέτει τον δικό της τρόπο αντίληψης του κόσμου, τις δικές της εξηγήσεις και τις δικές της προτεραιότητες στο αντικείμενο μελέτης. Όντως, η ίδια η φύση του αντικειμένου της μελέτης, αυτά που περιλαμβάνονται και αυτά που αποκλείονται, προσδιορίζονται από τις εν λόγω αντιλήψεις του κόσμου.

Αυτή η προσέγγιση του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, ως σημείο εκκίνησης, έχει σημαντικό αντίκτυπο για αυτό το βιβλίο από την αρχή. Για εμάς οι διαφορές στον τρόπο αντίληψης δεν είναι αποτέλεσμα ελλিপών δεδομένων, αδύναμης μεθόδου ή ανεπαρκών εξηγήσεων, αλλά μάλλον προϊόν ποικίλων κοινοτήτων με διαφορετικές αξίες και ενδιαφέροντα. Αυτές οι διαφορές δεν επιλύονται εύκολα με αναφορά σε τεκμήρια ή «γεγονότα» από τον υλικό κόσμο, κυρίως επειδή μπορεί να υπάρχουν διαφορές ως προς το ποια τεκμήρια θεωρούνται σημαντικά και τον τρόπο ερμηνείας τους. Συχνά αυτές οι διαφορές δεν μπορούν να επιλυθούν και παραμένουν οι ανταγωνιστικές αντιλήψεις. Σε άλλες περιπτώσεις αυτές οι διαφορές μπορεί να συγκαλύπτονται από τη χρήση κοινής αλλά ασαφούς ορολογίας, όπως «ασφάλεια» ή «παγκοσμιοποίηση». Ωστόσο, όταν επιλύονται οι διαφορές, αντανakλούν τη δύναμη και τις προτεραιότητες μιας συγκεκριμένης κοινότητας, συμπεριλαμβανομένης της δύναμης των ιδεών, παρά μια ανεξάρτητη αντίληψη βασισμένη σε αντικειμενική παρατήρηση του υλικού κόσμου. Το σημείο τομής μεταξύ της παγκόσμιας υγείας και των Διεθνών Σχέσεων είναι, με μία λέξη, πολιτικό. Μια αποφασιστικής σημασίας συνεισφορά όμως που φαίνεται να κάνει αυτό το βιβλίο είναι η ιδέα πως αυτές οι διαφορές δεν δομούνται από τον απλό δυαδικό διαχωρισμό «υγεία έναντι Διεθνών Σχέσεων». Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις τα διαφορετικά συμφέροντα των δύο κοινοτήτων μπορεί να οδηγήσουν σε ανταγωνιστικές εικόνες του κόσμου, ένας τέτοιος διαχωρισμός επισκιάζει τη συχνά αμφισβητούμενη φύση της υγείας και των Διεθνών Σχέσεων, τόσο ως ακαδημαϊκών κλάδων όσο και ως πεδίων χάραξης πολιτικών. Όντως, μπορεί και οι δύο κοινότητες να μοιράζονται συμφέροντα και προοπτικές, αλλά αυτά να αμφισβητούνται εντός της καθεμίας.

Σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να διασαφηνίσει την κοινωνική δομή των συνδέσμων μεταξύ της υγείας και των Διεθνών Σχέσεων, που βασίζονται σε κοινό επίκεντρο στην «παγκόσμια υγεία». Οι πολυάριθμες πρωτοβουλίες για την παγκόσμια υγεία, που προέκυψαν την περασμένη δεκαετία, απασχολούν την ακαδημαϊκή και την ιατρική κοινότητα και την κοινότητα των υπευθύνων χάραξης πολιτικών και στα δύο πεδία. Όντως, η παγκόσμια υγεία μετετράπη σε σημαντικά ανεπτυγμένη βιομηχανία εντός των ιδρυμάτων ανώτερης εκπαίδευσης (συμπεριλαμβανομένου του διπλασιασμού των εγγραφών των Αμερικανών προπτυχιακών φοιτητών και αποφοίτων μεταξύ του 2006 και του 2009), των φιλανθρωπιών, των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ), των εταιρειών παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών, των κυβερνητικών τμημάτων και των διασημοτήτων με αγαθές προθέσεις (Wolinsky 2007, Macfarlane et al. 2008, Lederman 2009). Εν μέσω αυτού του ενθουσιασμού, αρχίζουμε με το να

ρωτάμε στο Κεφάλαιο 1 ποια είναι η σημασία του όρου «παγκόσμια υγεία», μια ερώτηση όχι τόσο απλή όσο ακούγεται.

Οι Διεθνείς Σχέσεις δεν είναι σε καμία περίπτωση ο μόνος κλάδος με ασταμάτητες εξελίξεις (Janes και Corbett 2009, Leach et al. 2010). Οι Διεθνείς Σχέσεις όμως χάρη στο πεδίο δράσης τους φαίνεται να είναι ίσως η πιο προφανής από τις κοινωνικές επιστήμες που δεσμεύεται πραγματικά ως προς την παγκόσμια υγεία. Από ιστορικής πλευράς, η υγεία δεν περιορίστηκε ποτέ από εδαφική γεωγραφία και οι μεγάλοι πολιτισμοί έχουν κλυδωνιστεί, ακόμα και καταστραφεί, από εξάρσεις σημαντικών νόσων. Πιο πρόσφατα, η παγκοσμιοποίηση των καθοριστών και των εκβάσεων της υγείας υποδηλώνει μια στενή και φυσική συνέργεια μεταξύ των δύο πεδίων. Συνεπώς αποτελεί ακόμα και αίνιγμα το γεγονός ότι τα δύο πεδία παρέμειναν τόσο ξεχωριστά για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα και όντως είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό το γιατί και με ποιους όρους φαίνεται να ξεπερνιέται αυτή η «αποξένωση». Γιατί τώρα χτίζονται γέφυρες μεταξύ των δύο τομέων και ποια είναι η φύση αυτών των συνδέσμων; Εκεί εστιάζει το δεύτερο κεφάλαιο, που εξερευνά το πώς και το γιατί οι Διεθνείς Σχέσεις έχουν αρχίσει να ασχολούνται με επιλεγμένα θέματα υγείας.

Τα επόμενα τέσσερα κεφάλαια του βιβλίου ερευνούν το κοινό έδαφος μεταξύ της υγείας και των Διεθνών Σχέσεων, όχι για να παρέχουν απαντήσεις σε σημαντικά ερωτήματα πολιτικής και ερωτήματα ακαδημαϊκής φύσης, όπως για παράδειγμα «τι είναι παγκόσμια υγειονομική ασφάλεια;» ή «πώς πρέπει να οργανώνεται η διακυβέρνηση της παγκόσμιας υγείας;», αλλά μάλλον σκοπός αυτών των κεφαλαίων είναι να γίνουν κατανοητές και να εξηγηθούν αυτές οι ατζέντες, οι σύνδεσμοι μεταξύ της υγείας και της εξωτερικής πολιτικής, η παγκόσμια πολιτική οικονομία, η διακυβέρνηση της παγκόσμιας υγείας και η παγκόσμια υγειονομική ασφάλεια, από την άποψη της κοινωνικής τους δομής. Σκοπός μας είναι να ερευνηθούν οι πνευματικές παράμετροι αυτού του νέου πεδίου και οι ενέργειες που κρίνονται κατάλληλες για το εν λόγω πεδίο. Με ποιον τρόπο μπορούμε να εξηγήσουμε με περισσότερες λεπτομέρειες τους στόχους που επιδιώκονται, τους πόρους που χρησιμοποιούνται, τις αξίες που διακηρύσσονται και την ύλη που διδάσκεται στο όνομα της παγκόσμιας υγείας; Σκεφτόμαστε τη φύση αυτού του νέου πεδίου –που η Sara Davies ονόμασε «παγκόσμια πολιτική της υγείας» (Davies 2010)– όχι απλά στα πλαίσια μιας προσπάθειας προσδιορισμού του τι είναι ή τι πρέπει να είναι αυτό το πεδίο, αλλά για να ρωτήσουμε γιατί είναι αυτό που είναι. Κατ' αυτόν τον τρόπο, σκοπός μας είναι η ενθάρρυνση περισσότερης κριτικής σκέψης, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, από αυτήν που έχει λάβει μέχρι σήμερα, όσον αφορά στο εγχείρημα της παγκόσμιας υγείας.